

①

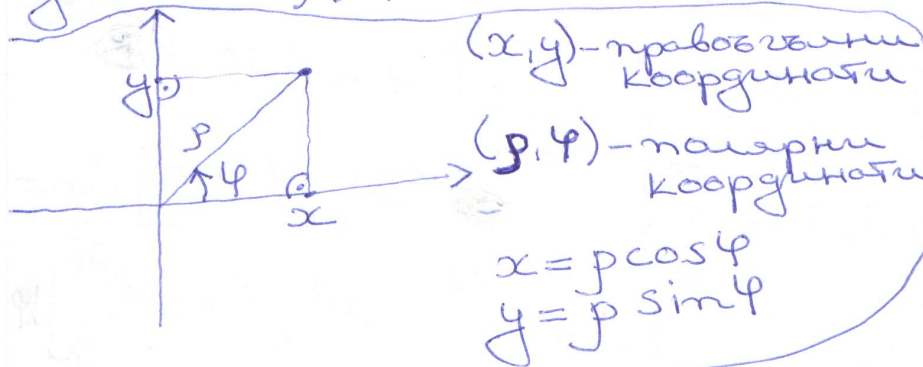
Двойни интегралы, част 2

Теорема за смяна на променливите при двойните интегралы. Нека трансформацията $T: \begin{cases} x = f(u, v) \\ y = g(u, v) \end{cases}$ изобразява взаимно-однозначно (т.е. биективно) компактно измеримо множество $D' \subset \mathbb{R}^2$ в компактно измеримо множество $D \subset \mathbb{R}^2$. Нека $f(u, v)$ и $g(u, v)$ имат непрекъснати първи частни производни в D' и $\Delta(u, v) = \begin{vmatrix} f'_u(u, v) & f'_v(u, v) \\ g'_u(u, v) & g'_v(u, v) \end{vmatrix}, (u, v) \in D'$.

Тогавата, ако $F(x, y)$ е непрекъснатата в D , то
$$\iint_D F(x, y) dx dy = \iint_{D'} F[f(u, v), g(u, v)] \cdot |\Delta(u, v)| du dv.$$

Забележка: Условието изобразението T да е взаимно-однозначно може да бъде нарушено в множество с мярка 0.

Най-често използваната смяна на променливите при двойните интегралы е полярната смяна (т.е. смяната в полярни координати). Това е смяната

$$\begin{cases} x = r \cos \varphi \\ y = r \sin \varphi \\ r \geq 0 \\ \varphi \in [\alpha, \alpha + 2\pi] \quad (\alpha \in \mathbb{R}) \end{cases}$$

За детерминантата на полярната смяна имаме

$$\Delta = \begin{vmatrix} x'_r & x'_\varphi \\ y'_r & y'_\varphi \end{vmatrix} = \begin{vmatrix} \cos \varphi & -r \sin \varphi \\ \sin \varphi & r \cos \varphi \end{vmatrix} = r \cos^2 \varphi + r \sin^2 \varphi = r.$$

(Детерминантата Δ от теоремата се нарича якобиан в чест на немския математик от 19 век Карл Якоби.)

②

Да отбележим накрая, че полярната смяна е удобна, ако в подинтегралната функция или в неравенствата, задаващи множеството върху което интегрираме, се среща изразът $x^2 + y^2$. Това е така, защото в полярни координати този израз се опростява: $x^2 + y^2 = r^2 \cos^2 \varphi + r^2 \sin^2 \varphi = r^2$.

Заг. 1 Пресметнете $I = \iint_D \frac{y}{x^2 + y^2 + 6} dx dy$,
където $D: \begin{cases} x^2 + y^2 \leq 3 \\ x^2 \leq y^2 \\ y \geq 0 \end{cases}$.

Решение: Правим полярна смяна $\begin{cases} x = r \cos \varphi \\ y = r \sin \varphi \\ r \geq 0, 0 \leq \varphi \leq 2\pi \end{cases}$.
Вече виждаме, че за полярната смяна имаме $\Delta = r$. Остава да определим множеството D' , в което се изменят r и φ .

$$D': \begin{cases} r^2 \cos^2 \varphi + r^2 \sin^2 \varphi \leq 3 \\ r^2 \cos^2 \varphi \leq r^2 \sin^2 \varphi \\ r \sin \varphi \geq 0 \\ r \geq 0, 0 \leq \varphi \leq 2\pi \end{cases}, \quad D': \begin{cases} r^2 \leq 3 \\ \cos^2 \varphi - \sin^2 \varphi \leq 0 \\ \sin \varphi \geq 0 \\ r \geq 0, 0 \leq \varphi \leq 2\pi \end{cases}$$

$$D': \begin{cases} 0 \leq r \leq \sqrt{3} \\ \cos 2\varphi \leq 0 \\ 0 \leq \varphi \leq \pi \end{cases}, \quad D': \begin{cases} 0 \leq r \leq \sqrt{3} \\ \frac{\pi}{2} \leq 2\varphi \leq \frac{3\pi}{2} \end{cases}$$

$$(\varphi \in [0, \pi] \Rightarrow 2\varphi \in [0, 2\pi])$$

Окончателно $D': \begin{cases} 0 \leq r \leq \sqrt{3} \\ \frac{\pi}{4} \leq \varphi \leq \frac{3\pi}{4} \end{cases}$. $\Delta = r$ $r \geq 0$

$$\begin{aligned} \text{Тогава } I &= \iint_{D'} \frac{r \sin \varphi}{r^2 + 6} \cdot |r| dr d\varphi = \iint_{D'} \frac{r^2 \sin \varphi}{r^2 + 6} dr d\varphi = \int_0^{\sqrt{3}} \left[\int_{\pi/4}^{3\pi/4} \frac{r^2 \sin \varphi}{r^2 + 6} d\varphi \right] dr = \\ &= \int_0^{\sqrt{3}} \left[\frac{r^2}{r^2 + 6} \int_{\pi/4}^{3\pi/4} \sin \varphi d\varphi \right] dr = \int_0^{\sqrt{3}} \left[\frac{r^2}{r^2 + 6} (-\cos \varphi) \Big|_{\pi/4}^{3\pi/4} \right] dr = \\ &= \frac{2\sqrt{2}}{2} \int_0^{\sqrt{3}} \frac{(r^2 + 6) - 6}{r^2 + 6} dr = \sqrt{2} \int_0^{\sqrt{3}} \left(1 - \frac{6}{r^2 + 6} \right) dr = \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
&= \sqrt{2} \left[\int_0^{\sqrt{3}} 1 dp - 6 \int_0^{\sqrt{3}} \frac{1}{p^2+6} dp \right] = \\
&= \sqrt{2} \left[p \Big|_0^{\sqrt{3}} - \sqrt{6} \int_0^{\sqrt{3}} \frac{1}{\left(\frac{p}{\sqrt{6}}\right)^2+1} d\frac{p}{\sqrt{6}} \right] = \\
&= \sqrt{2} \left[\sqrt{3} - \sqrt{6} \operatorname{arctg} \frac{p}{\sqrt{6}} \Big|_0^{\sqrt{3}} \right] = \\
&= \sqrt{2} \left[\sqrt{3} - \sqrt{6} \operatorname{arctg} \frac{1}{\sqrt{2}} \right] = \sqrt{6} \left(1 - \sqrt{2} \operatorname{arctg} \frac{1}{\sqrt{2}} \right). \\
\text{От 2. } I &= \sqrt{6} \left(1 - \sqrt{2} \operatorname{arctg} \frac{1}{\sqrt{2}} \right).
\end{aligned}$$

Заг. 2 Пресметнете $I = \iint_D \frac{x^2 - y^2}{2(x^2 + y^2)^3} dx dy$, където

$$D: \begin{cases} x^2 + y^2 \leq 2 \\ x^2 - y^2 \geq 1 \\ x \geq 0, y \geq 0 \end{cases}.$$

Решение: Правим полярна смена $\begin{cases} x = p \cos \varphi \\ y = p \sin \varphi \\ p \geq 0, 0 \leq \varphi \leq 2\pi \end{cases}$
 Виждаме, че $\Delta = p$.

$$D': \begin{cases} p^2 \cos^2 \varphi + p^2 \sin^2 \varphi \leq 2 \\ p^2 \cos^2 \varphi - p^2 \sin^2 \varphi \geq 1 \\ p \cos \varphi \geq 0, p \sin \varphi \geq 0 \\ p \geq 0, 0 \leq \varphi \leq 2\pi \end{cases}, \quad D': \begin{cases} p^2 \leq 2 \\ p^2 \cos 2\varphi \geq 1 \\ \cos \varphi \geq 0, \sin \varphi \geq 0 \\ p \geq 0, 0 \leq \varphi \leq 2\pi \end{cases}$$

$$D': \begin{cases} 0 \leq p \leq \sqrt{2} \\ 0 \leq \varphi \leq \frac{\pi}{2} \\ p^2 \cos 2\varphi \geq 1 \end{cases}, \quad D': \begin{cases} 0 \leq \varphi < \frac{\pi}{4} \\ \sqrt{\frac{1}{\cos 2\varphi}} \leq p \leq \sqrt{2} \end{cases}$$

$$(\varphi \in [0, \frac{\pi}{2}]) \Rightarrow 2\varphi \in [0, \pi] \text{ и } \cos 2\varphi > 0 \Rightarrow 2\varphi \in [0, \frac{\pi}{2}) \Rightarrow \varphi \in [0, \frac{\pi}{4})$$

$$(\text{при } \varphi \in [0, \frac{\pi}{4})) \quad \frac{1}{\cos 2\varphi} \leq 2 \Leftrightarrow \cos 2\varphi \geq \frac{1}{2} \Leftrightarrow \varphi \in [0, \frac{\pi}{6}]$$

$$\text{Окончателно } D': \begin{cases} 0 \leq \varphi \leq \frac{\pi}{6} \\ p(\varphi) = \sqrt{\frac{1}{\cos 2\varphi}} \leq p \leq \sqrt{2} \end{cases}.$$

Тогава

$$\begin{aligned}
I &= \iint_{D'} \frac{p^2 \cos^2 \varphi - p^2 \sin^2 \varphi}{p^6} \cdot |p| dp d\varphi = \\
&= \iint_{D'} \frac{p^3 \cos 2\varphi}{p^6} dp d\varphi = \iint_{D'} \frac{\cos 2\varphi}{p^3} dp d\varphi =
\end{aligned}$$

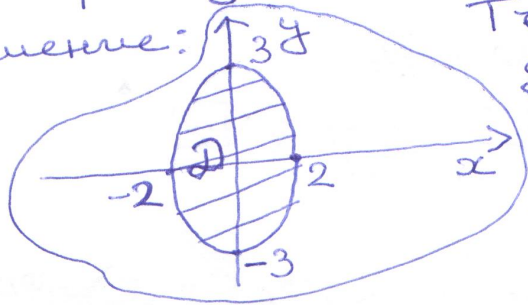
$$\begin{aligned}
 &= \int_0^{\pi/6} \left[\int_{\rho(\varphi)}^{\sqrt{2}} \frac{\cos 2\varphi}{\rho^3} d\rho \right] d\varphi = \int_0^{\pi/6} \left[\cos 2\varphi \int_{\rho(\varphi)}^{\sqrt{2}} \frac{1}{\rho^3} d\rho \right] d\varphi = \\
 &= \int_0^{\pi/6} \left[\cos 2\varphi \left(-\frac{1}{2\rho^2} \right) \Big|_{\sqrt{\frac{1}{\cos 2\varphi}}}^{\sqrt{2}} \right] d\varphi = \\
 &= -\frac{1}{2} \int_0^{\pi/6} \left[\cos 2\varphi \left(\frac{1}{2} - \cos 2\varphi \right) \right] d\varphi = \\
 &= -\frac{1}{4} \int_0^{\pi/6} \cos 2\varphi d\varphi + \frac{1}{2} \int_0^{\pi/6} \cos^2 2\varphi d\varphi = \\
 &= -\frac{1}{8} \int_0^{\pi/6} \cos 2\varphi d2\varphi + \frac{1}{4} \int_0^{\pi/6} (1 + \cos 4\varphi) d\varphi = \\
 &= -\frac{1}{8} \sin 2\varphi \Big|_0^{\pi/6} + \frac{1}{4} \left(\varphi + \frac{1}{4} \sin 4\varphi \right) \Big|_0^{\pi/6} = \\
 &= -\frac{1}{8} \frac{\sqrt{3}}{2} + \frac{1}{4} \left(\frac{\pi}{6} + \frac{\sqrt{3}}{8} \right) = \frac{\pi}{24} - \frac{\sqrt{3}}{32}.
 \end{aligned}$$

Отг. $I = \frac{1}{8} \left(\frac{\pi}{3} - \frac{\sqrt{3}}{4} \right)$.

Заг. 3 Пресметнете $I = \iint_D \sqrt{1 - \frac{x^2}{4} - \frac{y^2}{9}} dx dy$, където

$D: \frac{x^2}{4} + \frac{y^2}{9} \leq 1$.

Решение:

Търсим смяна, при която да се опрости израза $\frac{x^2}{4} + \frac{y^2}{9}$.

Такава е обобщената полярна смяна

$$\begin{cases} x = 2\rho \cos \varphi \\ y = 3\rho \sin \varphi \\ \rho \geq 0, 0 \leq \varphi \leq 2\pi \end{cases}$$
 За нея $\Delta = \begin{vmatrix} x'_\rho & x'_\varphi \\ y'_\rho & y'_\varphi \end{vmatrix} = \begin{vmatrix} 2\cos \varphi & -2\rho \sin \varphi \\ 3\sin \varphi & 3\rho \cos \varphi \end{vmatrix} =$

$$= 6\rho \cos^2 \varphi + 6\rho \sin^2 \varphi = 6\rho.$$

$$D': \begin{cases} \frac{4\rho^2 \cos^2 \varphi}{4} + \frac{9\rho^2 \sin^2 \varphi}{9} \leq 1 \\ \rho \geq 0, 0 \leq \varphi \leq 2\pi \end{cases}$$

$$D': \begin{cases} \rho^2 \leq 1 \\ \rho \geq 0, 0 \leq \varphi \leq 2\pi \end{cases}$$

Окончателно $D': \begin{cases} 0 \leq \rho \leq 1 \\ 0 \leq \varphi \leq 2\pi \end{cases}$.

Тогава $I = \iint_{\Omega'} \sqrt{1 - \frac{4p^2 \cos^2 \varphi}{4} - \frac{3p^2 \sin^2 \varphi}{9}} \cdot |6p| dp d\varphi =$
 $\stackrel{p \geq 0}{=} 6 \iint_{\Omega'} p \sqrt{1 - p^2} dp d\varphi =$
 $= 6 \int_0^1 \left[\int_0^{2\pi} p \sqrt{1 - p^2} d\varphi \right] dp = 6 \int_0^1 [p \sqrt{1 - p^2} \int_0^{2\pi} 1 d\varphi] dp =$
 $= 6 \int_0^1 [p \sqrt{1 - p^2} \varphi \Big|_0^{2\pi}] dp = 12\pi \int_0^1 p \sqrt{1 - p^2} dp =$
 $= -6\pi \int_0^1 \sqrt{1 - p^2} d(1 - p^2) = -6\pi \frac{(1 - p^2)^{\frac{3}{2}}}{\frac{3}{2}} \Big|_0^1 =$
 $= -4\pi(0 - 1) = 4\pi.$ Отз. $I = 4\pi.$

Заг. 4 пресметнете $I = \iint_{\Omega} (\sqrt{x} + \sqrt{y})^4 dx dy$, където

$\Omega: \begin{cases} \sqrt{x} + \sqrt{y} \leq 1 \\ x \geq 0, y \geq 0 \end{cases}$

Решение: Търсим смяна, при която да се опрости израза $\sqrt{x} + \sqrt{y}$. Такава е обобщената полярна смяна $\begin{cases} x = p \cos^4 \varphi \\ y = p \sin^4 \varphi \\ p \geq 0, 0 \leq \varphi \leq \frac{\pi}{2} \end{cases}$ (имаем $\varphi \in [0, \frac{\pi}{2}]$, за да е смяната биективно изображение, както се иска в теоремата)

За тази смяна $\Delta = \begin{vmatrix} x'_p & x'_\varphi \\ y'_p & y'_\varphi \end{vmatrix} = \begin{vmatrix} \cos^4 \varphi & -4p \cos^3 \varphi \sin \varphi \\ \sin^4 \varphi & 4p \sin^3 \varphi \cos \varphi \end{vmatrix} =$
 $= 4p \sin^3 \varphi \cos^5 \varphi + 4p \sin^5 \varphi \cos^3 \varphi =$
 $= 4p \sin^3 \varphi \cos^3 \varphi (\cos^2 \varphi + \sin^2 \varphi) = 4p \sin^3 \varphi \cos^3 \varphi.$

$\Omega': \begin{cases} \sqrt{p \cos^4 \varphi} + \sqrt{p \sin^4 \varphi} \leq 1 \\ p \geq 0, 0 \leq \varphi \leq \frac{\pi}{2} \end{cases}, \quad \Omega': \begin{cases} \sqrt{p} (\cos^2 \varphi + \sin^2 \varphi) \leq 1 \\ p \geq 0, 0 \leq \varphi \leq \frac{\pi}{2} \end{cases}$

Окончателно $\Omega': \begin{cases} 0 \leq p \leq 1 \\ 0 \leq \varphi \leq \frac{\pi}{2} \end{cases}$. Тогава

$I = \iint_{\Omega'} (\sqrt{p \cos^4 \varphi} + \sqrt{p \sin^4 \varphi})^4 \cdot |4p \sin^3 \varphi \cos^3 \varphi| dp d\varphi =$
 $\Delta = 4p \cos^3 \varphi \sin^3 \varphi$

$= \iint_{\Omega'} [\sqrt{p} (\cos^2 \varphi + \sin^2 \varphi)]^4 \cdot 4p \sin^3 \varphi \cos^3 \varphi dp d\varphi$
 $\Omega': \begin{cases} 0 \leq p \leq 1 \\ 0 \leq \varphi \leq \frac{\pi}{2} \end{cases} \Rightarrow 4p \sin^3 \varphi \cos^3 \varphi \geq 0$

$$\begin{aligned}
 &= \iint_{\Omega'} 4\rho^3 \sin^3 \varphi \cos^3 \varphi \, d\rho \, d\varphi = \\
 &= \int_0^{\pi/2} \left[\int_0^1 4\rho^3 \sin^3 \varphi \cos^3 \varphi \, d\rho \right] d\varphi = \int_0^{\pi/2} \left[\sin^3 \varphi \cos^3 \varphi \int_0^1 4\rho^3 \, d\rho \right] d\varphi = \\
 &= \int_0^{\pi/2} \left[\sin^3 \varphi \cos^3 \varphi \cdot \rho^4 \Big|_0^1 \right] d\varphi = \int_0^{\pi/2} \sin^3 \varphi \cos^3 \varphi \, d\varphi = \boxed{t = \sin \varphi} \\
 &= \int_0^{\pi/2} \sin^3 \varphi \cos^2 \varphi \cos \varphi \, d\varphi = \int_0^{\pi/2} \sin^3 \varphi (1 - \sin^2 \varphi) \, d\sin \varphi = \\
 &= \int_0^1 t^3 (1 - t^2) \, dt = \int_0^1 (t^3 - t^5) \, dt = \left(\frac{t^4}{4} - \frac{t^6}{6} \right) \Big|_0^1 = \left(\frac{1}{4} - \frac{1}{6} \right) = \frac{1}{12}.
 \end{aligned}$$

Отг. $I = \frac{1}{12}$.

Заг. 5 Пресметнете $I = \iint_{\Omega} \sqrt{y^2 - x^2} \, dx \, dy$, $\Omega: 0 \leq 3x \leq y \leq 1+x$.

Решение: Правилна смена $T^{-1}: \begin{cases} u = y - x, \\ v = y + x \end{cases}$, т.е. $T: \begin{cases} x = \frac{1}{2}(v - u), \\ y = \frac{1}{2}(v + u). \end{cases}$

За тази смена

$$\Delta = \begin{vmatrix} x'_u & x'_v \\ y'_u & y'_v \end{vmatrix} = \begin{vmatrix} -\frac{1}{2} & \frac{1}{2} \\ \frac{1}{2} & \frac{1}{2} \end{vmatrix} = -\frac{1}{4} - \frac{1}{4} = -\frac{1}{2}.$$

$$\Omega': 0 \leq \frac{3}{2}(v - u) \leq \frac{1}{2}(v + u) \leq 1 + \frac{1}{2}(v - u), \text{ т.е.}$$

$$\Omega': \begin{cases} u \leq v \leq 2u \\ u \leq 1 \end{cases}. \text{ Окончателно } \Omega': \begin{cases} 0 \leq u \leq 1 \\ u \leq v \leq 2u \end{cases}$$

(За да е изпълнено $u \leq v \leq 2u$, трябва да имаме $u \leq 2u$, т.е. $u \geq 0$).

$$\begin{aligned}
 \text{Тогава } I &= \iint_{\Omega'} \sqrt{uv} \cdot \left| -\frac{1}{2} \right| \, du \, dv = \\
 &= \frac{1}{2} \int_0^1 \left[\int_u^{2u} \sqrt{u} \sqrt{v} \, dv \right] du = \frac{1}{2} \int_0^1 \left[\sqrt{u} \int_u^{2u} \sqrt{v} \, dv \right] du = \\
 &= \frac{1}{2} \int_0^1 \left[\sqrt{u} \cdot \frac{2}{3} v^{\frac{3}{2}} \Big|_u^{2u} \right] du = \frac{1}{3} \int_0^1 \sqrt{u} (\sqrt{8} - 1) u^{\frac{3}{2}} du = \\
 &= \frac{\sqrt{8} - 1}{3} \int_0^1 u^2 du = \frac{\sqrt{8} - 1}{3} \frac{u^3}{3} \Big|_0^1 = \frac{\sqrt{8} - 1}{9}. \text{ Отг. } I = \frac{\sqrt{8} - 1}{9}.
 \end{aligned}$$

